

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗМІСТУ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ШКОЛЯРІВ З РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ В ПОЧАТКОВІЙ ЛАНЦІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ

Олена ЧЕБОТАРЬОВА

Основними завданнями початкової ланки спеціальної школи для дітей з порушеннями інтелекту є всебічний розвиток особистості учнів, підготовка до самостійної життєдіяльності на основі формування знань та вмінь з навчальних предметів, що створює передумови для подальшої їхньої соціально-трудової адаптації.

Трудове навчання в початкових класах спеціальної школи – це складова загальної системи підготовки учнів до самостійної трудової та побутової діяльності. Поряд з іншими навчальними предметами трудове навчання є важливим засобом розумового, фізичного, морального, естетичного виховання та корекції недоліків психофізичного розвитку розумово відсталих дітей (І. Д. Бех, Віт. І. Бондар, Г. М. Дульнев, В. Ю. Карвяліс, Г. М. Мерсіянова, С. Л. Мирський, К. М. Турчинська, О. П. Хохліна та ін.) [1; 2; 4; 6; 8].

Соціально-економічні перетворення, які відбуваються в українському суспільстві в умовах ринкових відносин, обумовлюють суттєві зміни змісту та форм організації навчально-виховного процесу в системі трудового навчання молодших школярів з розумовою відсталістю з метою підвищення якості їхньої підготовки до опанування доступних професій та забезпечення умов для подальшого навчання.

Існуюча система трудового навчання в спеціальних загальноосвітніх закладах для дітей з інтелектуальними порушеннями має значні прогалини та потребує оновлення в плані підготовки школярів до життя в соціумі з максимальним урахуванням суспільно-економічних реалій, специфічних виробничих умов та відносин. Запровадження у виробництво нової техніки й технологій, розвиток нових форм господарювання, зростання обсягу знань про перетворення матеріалів, використання інформаційно-комунікаційних технологій вимагають підвищення рівня технологічної культури випускників спеціальних шкіл, що значно ускладнює їхню соціально-трудову адаптацію. Все це

вимагає перегляду науково-методичного забезпечення трудового навчання в системі спеціальних закладів для школярів з розумовою відсталістю.

Слід зазначити, що в Україні в останнє десятиліття проведено низку психолого-педагогічних досліджень (Віт. І. Бондар, А. М. Висоцька, А. І. Долженко, А. А. Корнієнко, І. М. Кущенко, Г. М. Мерсіянова, В. С. Товстоган, К. М. Турчинська, О. П. Хохліна та ін.), розгляд яких дає можливість внести суттєві доповнення до науково-методичних засад трудового навчання розумово відсталих школярів спеціальної школи. У дослідженнях згаданих авторів йдеться, зокрема, про: основні етапи становлення трудового навчання розумово відсталих учнів (Віт. І. Бондар); активізацію навчальної діяльності учнів на уроках трудового навчання (Є. О. Білевич, К. М. Турчинська); шляхи удосконалення навчально-виховної роботи щодо виробничої адаптації розумово відсталих старшокласників (А. М. Висоцька); особливості соціально-трудової адаптації учнів молодших класів допоміжної школи (А. І. Долженко); ефективні шляхи навчання учнів техніко-технологічних знань, як однієї з умов їх усвідомленої практичної діяльності (І. М. Кущенко, Г. М. Мерсіянова); формування в учнів позитивного ставлення до трудової діяльності (А. А. Корнієнко); виховання готовності учнів до праці в системі професійно-трудового навчання (К. В. Рейда); особливості формування життєвих орієнтацій в учнів допоміжної школи (І. В. Тат'яничикова); про особливості професійного орієнтування та розвиток професійних якостей, як основи успішної соціально-трудової адаптації розумово відсталих школярів (А. М. Висоцька, В. С. Товстоган); про забезпечення корекційної спрямованості трудового навчання (Г. М. Мерсіянова, О. П. Хохліна), про навчання учнів користуватися різними видами інструкцій, як однієї з умов розвитку самостійної практичної діяльності школярів (А. Р. Ібрагімова).

Вагомий внесок у наукове розв'язання проблем змісту і методики трудового навчання школярів з розумовою відсталістю зробила видатний вчений-педагог, активний учасник наукової розробки проблеми диференційованого навчання розумово відсталих дітей, автор значної кількості підручників, посібників, навчальних програм з трудового навчання для дітей допоміжної школи – Галина Миколаївна Мерсіянова, яка продовжила наукову школу Г. М. Дульнева, І. Г. Єременка, С. Л. Мирського, працювала

над удосконаленням змісту та методики трудового навчання учнів допоміжної школи. Вона створила наукову школу вчених-однодумців з дослідження корекційної спрямованості трудового навчання у спеціальній школі, підготовки дітей з порушеннями інтелектуального розвитку до самостійної життєдіяльності. Важливими здобутками Г. М. Мерсіянової є розроблені у співавторстві з О. П. Хохліною зміст освітньої галузі «Технології» Державного стандарту освіти для спеціальної загальноосвітньої (допоміжної) школи для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку: (початкова ланка, 2004 р.), Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів спеціальної загальноосвітньої (допоміжної) школи для дітей з порушеннями розумового розвитку (з трудового навчання), програми з трудового навчання для дітей початкової ланки школи для дітей з розумовою відсталістю (2005 р.), які становлять підґрунтя розроблення сучасних науково-методичних основ трудового навчання молодших школярів з розумовою відсталістю.

Значним науковим доробком Г. М. Мерсіянової є розроблений та впроваджений в практику спеціальної школи науково-методичний посібник з професійно-трудоного навчання у спеціальних закладах для розумово відсталих дітей [5], використання якого сприяє підвищенню ефективності засвоєння учнями техніко-технологічних знань як однієї з умов усвідомленого виконання практичних завдань; розвитку загальнотрудоного уміння (здійснення аналізу предмета діяльності стосовно визначення матеріалу, форми, розміру деталей, орієнтування у способі виконання, планування послідовності власних дій та здійснення самоконтролю), що є показником самостійності виконання практичних завдань; забезпеченню учням усвідомлено застосовувати одержані знання та практичні уміння в самостійній життєдіяльності; корекції психофізичних недоліків.

Отже, фундаментальні психолого-педагогічні дослідження свідчать про накопичення значного досвіду з теоретико-методичних основ трудового навчання розумово відсталих школярів, що сприяло розробленню програмно-методичного забезпечення трудового навчання в спеціальних закладах для дітей з порушеннями розумового розвитку. Однак основна увага науковців була приділена професійно-трудоній адаптації учнів старших класів спеціальної школи.

Аналіз практичного досвіду трудового навчання в початковій

ланці спеціальної школи для дітей з розумовою відсталістю засвідчує низку проблем, що потребують негайного вирішення, зокрема таких, як:

- відсутність сучасного науково-методичного забезпечення змісту трудового навчання відповідно до нових виробничих технологій;

- необхідність активізації творчих сил школярів, підвищення рівня їхньої трудової компетентності;

- переважне використання у навчально-виховному процесі застарілих репродуктивних методів, форм та засобів трудової підготовки, які обмежують творчі здібності та нахили учнів;

- недостатнє врахування особливостей трудової діяльності учнів з низькими пізнавальними можливостями (помірною розумовою відсталістю);

- значні труднощі в школярів у процесі засвоєння змісту програмового матеріалу, при виконанні технічних операцій та дотриманні етапності виконання практичних завдань;

- недостатнє матеріально-технічне забезпечення спеціальних шкіл.

Вирішення зазначених проблем можливе шляхом удосконалення змісту трудового навчання, починаючи з початкової ланки школи, на основі формування в учнів з розумовою відсталістю трудової компетентності – необхідних техніко-технологічних знань, трудових умінь та навичок відповідно до умов сучасного виробництва. Також потребує удосконалення методика трудового навчання на основі врахування психофізичних можливостей учнів з різними рівнями пізнавальних можливостей (з легкою та помірною розумовою відсталістю); посилення корекційно-розвивальних засобів впливу на школяра, його емоційно-вольової сфери, формування та розвиток особистості пізнавальної, мовленнєвої діяльності, а також виховання самостійності, організованості, позитивного ставлення до праці в цілому, що має сприяти соціальній адаптації за умов достатнього матеріально-технічного забезпечення спеціальних шкіл відповідно до нових виробничих технологій.

Особливої уваги потребує формування в молодших школярів з розумовою відсталістю ціннісно-мотиваційного компоненту трудової діяльності, зокрема ціннісних позицій, поглядів, переконань, мотивів, опанування способів діяльності, вироблення адекватної моделі поведінки, що забезпечується у

процесі трудового навчання та виховання. Трудова діяльність повинна сприяти розвитку мотиваційної сфери та самосвідомості, на основі яких у школярів посилюється ціннісне ставлення до праці, формуються уявлення про різноманітні професії, роль праці у житті людей, відбувається усвідомлення свого соціального Я і формування внутрішньої позиції [9].

Наразі, науково-методичні напрацювання вітчизняних вчених з проблеми трудового навчання дітей з розумовою відсталістю, практичний досвід формування навиків трудової діяльності у школярів спеціальних навчальних закладів освіти становлять базис, на основі якого було розроблено зміст освітньої галузі «Технології» для дітей з розумовою відсталістю Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами (2013 р.), який ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання.

Зміст освітньої галузі «Технології» у початковій школі для дітей з розумовою відсталістю розроблено з урахуванням особистісно орієнтованого підходу у процесі трудового навчання, сучасних освітніх технологій, що сприяють формуванню життєвої компетентності школярів, підвищенню мотивації до трудового процесу на основі ціннісного ставлення до праці, людей праці, природи, культури та самого себе. При розробці змісту було враховано принцип неперервності технологічної освіти, який передбачає врахування змісту трудового виховання в дошкільних навчальних закладах та створює базу для успішного опанування учнями технологій в початковій та основній ланках спеціальної школи, забезпечує здобуття професійної освіти.

Метою освітньої галузі «Технології» є формування і розвиток в учнів з розумовою відсталістю технологічної, інформаційно-комунікаційної та основних компетентностей для реалізації їх психофізичних можливостей і соціалізації у суспільстві. Для досягнення зазначеної мети передбачається здійснення таких завдань:

- формування уявлення про предметно-перетворювальну діяльність людини, про світ професій, шляхи отримання, зберігання інформації та способи її обробки; формування здатності до усвідомленого дотримання безпечних прийомів роботи з інструментами і матеріалами;

– розвиток пізнавальної, навчальної діяльності, ручних технік обробки матеріалів; формування уміння користуватися технічною термінологією, графічною інформацією та працювати з комп'ютером;

– виховання готовності до вирішення побутових завдань шляхом застосування алгоритмів виконання технологічних операцій у предметно-практичній діяльності.

Реалізація визначеного Державним стандартом змістового компоненту освітньої галузі «Технології» для дітей з розумовою відсталістю забезпечується такими змістовими лініями, як ручні техніки обробки матеріалів, техніко-технологічні операції, знайомство з декоративно-ужитковим мистецтвом, самообслуговування, ознайомлення з інформаційно-комунікаційними технологіями. Опанування учнями визначених у Державних вимогах трудових знань та вмінь досягається на основі сформованості життєвої компетентності через здатність використовувати знання, уміння, техніко-технологічні операції у процесі власної предметно-практичної діяльності та повсякденного життя. Отже, трудова підготовка учнів спрямована на досягнення таких показників її ефективності, які відповідали б вимогам повноцінної праці у сферах діяльності, пов'язаних з найбільш поширеними галузями народного господарства та доступних для опанування розумово відсталими школярами.

Важливою особливістю є розробка корекційно-розвивальної лінії, яка реалізується у процесі трудового навчання та передбачає:

– пізнавальний розвиток – формування уявлень про послідовність та поетапне виготовлення виробу з опорою на зразок та предметно-інструкційну карту; розв'язування в процесі трудової діяльності пізнавальних задач в наочно-дійовому та наочно-образному плані; формування умінь виконувати завдання на основі словесної інструкції з опорою на наочність, дотримання етапів діяльності (аналіз, планування та організація виготовлення виробу, самоконтроль);

– мовленнєвий розвиток – опанування виробничою лексикою на основі використання техніко-технологічної термінології у процесі зв'язного мовлення, формування умінь давати вербальний звіт про власну діяльність у вигляді фіксуєчого, супроводжуючого та плануючого мовлення;

– сенсомоторний розвиток – формування умінь визначати форму, розмір, колір, розташування деталей предметів та їх

властивостей, предметів на основі зорової, тактильної, слухової чутливості; розвиток дрібної моторики, навичок вправно володіти інструментами під час виконання практичних завдань;

– особистісний розвиток – формування позитивного ставлення до праці, готовність доводити виконання трудового завдання до завершення; усвідомленість навчально-практичної діяльності, цілеспрямованості, організованості, охайності та інших важливих для праці якостей особистості.

Формування життєвої компетентності молодших школярів з розумовою відсталістю, зазначеної у освітній галузі «Технології», передбачає здатність учнів використовувати ручні техніки обробки матеріалів побутового характеру, здійснювати техніко-технологічні операції, розвивати традиційні художні ремесла власною предметно-практичною діяльністю; мати знання щодо виготовлення виробів декоративно-ужиткового мистецтва, готовність до самообслуговування у власному побуті.

На основі Державного стандарту загальної початкової освіти для дітей з особливими освітніми потребами (освітньої галузі «Технології») 2014 року вченими-дефектологами розроблено Програму з трудового навчання, яка враховує основні вимоги щодо змісту трудової підготовки молодших школярів з розумовою відсталістю, сформованості їхньої життєвої компетентності, творчо спирається на результати психолого-педагогічних досліджень останніх десятиліть стосовно особливостей навчальної діяльності молодших школярів з легкою та помірною розумовою відсталістю початкових класів, з урахуванням корекційно-розвивальних засобів для їхнього навчання (В. В. Воронкова, Г. М. Мерсіянова, І. М. Куценко, І. М. Омелянович, В. Г. Петрова, О. П. Хохліна, Л. П. Ярова та ін.) [3; 4; 7; 8].

Зміст програми передбачає навчання різних видів праці за розділами: робота з різними видами матеріалів (пластиліном, глиною, солоним тістом; природними, текстильними матеріалами, папером), сільськогосподарські роботи; конструювання. Ознайомлення учнів з елементами комп'ютерної грамоти має наскрізний характер і передбачає первинне ознайомлення з основними частинами комп'ютера (ноутбука) у процесі роботи на уроці. Передбачений окремий розділ «Конструювання» реалізується на основі використання різних видів конструкторів та матеріалів, із застосуванням дидактичних ігор та вправ. Засвоєння навичок самообслуговування відбувається у процесі дотримання

під час уроків з трудового навчання санітарно-гігієнічних норм та вимог, правил організації робочого місця. Суттєвою особливістю Програми є диференціація орієнтовних навчальних досягнень для учнів з різними пізнавальними можливостями (з легкою та помірною розумовою відсталістю).

У Програмі подано методичні рекомендації щодо реалізації змістутрудового навчання та проведення корекційно-розвивальної роботи під час вивчення різних розділів Програми з урахуванням пізнавальних можливостей учнів. У процесі трудового навчання важливу роль відіграє професійна компетентність учителя, який повинен максимально застосовувати свій творчий потенціал та значну увагу приділяти підтримці позитивної мотивації в учнів, усвідомленості ними техніко-технологічних знань, умінь та навичок, формуванню життєвої компетентності школярів.

Отже, науково-методичні засади змісту трудового навчання молодших школярів з розумовою відсталістю передбачають врахування особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів до трудового навчання, посилення уваги корекційно-розвивальному впливу на особистість, на основі чого забезпечується формування трудової компетентності школярів, підвищується мотивація до трудового процесу завдяки ціннісному ставленню до праці; розширюється інформаційний обсяг техніко-технологічних знань, які є підґрунтям для опанування різними способами трудової діяльності, розкриття можливостей кожного учня, як суб'єкта практичної і пізнавальної діяльності, що сприятиме збагаченню соціального досвіду, забезпеченню максимальної адаптації та інтеграції дітей у суспільство.

Література

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання / І. Д. Бех. – К.: ІЗМН МО України, 1998.
2. Бондар В. І. Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці: Навчальний посібник / Віталій Іванович Бондар – К.: Наш час, 2005. – 176 с.
3. Мерсіянова Г. М. Основні теоретичні засади методики трудового навчання розумово відсталих школярів (початкова ланка) / Г.М. Мерсіянова // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Науково-методичний збірник. – Вип. 11. – К.: Наук. світ, 2009. – С. 180-184.

4. Мерсіянова Г. М. Корекційна спрямованість процесу оцінювання навчальних досягнень розумово відсталих учнів з трудового навчання (початкова ланка) / Г. М. Мерсіянова // Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології: Збірник наукових праць. – Вип. 5 / За ред. Т. В. Сак. – К.: Освіта України, 2011. – С. 59-67.

5. Мерсіянова Г. М. Професійно-трудове навчання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей: Посібник/ Г. М. Мерсіянова. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 80с.

6. Мирский С. Л. Методика професійно-трудового обучения во вспомогательной школе: Пособие для учителей / С. Л. Мирский. – М.: Просвещение, 1980. – 183 с.

7. Хохліна О. П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку / О. П. Хохліна. – К.: Педагогічна думка, 2000. – 286 с.

8. Хохліна О. П. Формування усвідомленості діяльності в процесі трудового навчання учнів допоміжної школи / О. П. Хохліна, Г. М. Мерсіянова, О. П. Глоба. – Луганськ: Видавництво ЛДПУ ім. Тараса Шевченка «Альма-матер», 2002. – 60 с.

9. Чеботарьова О. В. Удосконалення змісту трудового навчання в учнів спеціальної школи / О. В. Чеботарьова // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб. – Вип. 11 / За ред. В. В. Засенка. – К.: Наук. світ, 2009. – С. 291-295.